

NEMZETI ÉRTÉKEINK TUDATOSÍTÁSA A NEVELÉSBEN.

A nevelés mint elmélet és mint gyakorlati tevékenység két egészen különböző területe az ember kulturális ténykedéseinek. Eltekintve attól, hogy az előbbi a maga körén belül is az irányító elvek különbözősége szerint kisebb-nagyobb eltéréseket tüntet fel, itt csak arra a vonására mutatunk rá, amely filozófikus jellegében rejlik. Akár úgy foglalkozik saját gyakorlatának jelenségeivel, mint adott tényekkel, akár valamely megvalósítandó cél látószögéből bizonyos elvek regresszív parancsai alapján rendezi a szükséges teendőket, vagyis akár ténytudomány, akár normatív tudomány formájában jelentkezik, minden esetben kénytelen általános, absztrakt keretek között mozogni.

Vele szemben a gyakorlati tevékenység éppen azért, mert elvont eszméknek az életbe való átültetése a feladata, úgyszólván sohasem maradhat még amaz általános keretek közt. Az élet sokoldalú viszonylata a nevelés gyakorlatában is újabb megújabb viszonylatokat teremt, amelyekkel a neveléstudomány a maga generalizáló, összegező, áttekintő, rendszerező s még a részletkérdésekkel való foglalkozásában is valamilyen egységbe-foglaló szemponttól irányított természeténél fogva nem számolhat előre, amelyekkel azonban a nevelés gyakorlata lépten-nyomon szemben találja magát s amelyeket éppen ezért valamiképpen meg kell oldania.

A kettőt összeköti a köznevelést szervező kultúrpolitika. Ez átveszi az elméletből mindazt, ami egyrészt a különböző fel-fogások egyező vonásaiból a kor igényeihez mértén elfogadható igazságként szűrődik le s ami másrészt valóban alkalmasnak mutatkozik a realizálásra, de ugyanekkor a gyakorlati tevékenység sajátosságait is szem előtt tartja, amennyiben a részlet-feladatok relativitásának különböző eseteihez is igyekszik a lehetőség szerint közelférközni. A szervezés kultúrpolitikája ily-módon mintegy áthidalja a tudomány és gyakorlat eltérő sajátosságaival adódó nehézségeket. Az egyik oldalon gyakorlatiassá tenni, konkretizálni törekszik az elvont pedagógiai elveket, a másik oldalon pedig a gyakorlat atomizáló tendenciáját egységes nézőpontok alá igyekszik fogni.

Talán sehol sem olyan nehéz a kultúrpolitikának ez a feladata, mint ama kérdésnél: hogyan tudatosítsuk nemzeti érté-

keinket a nevelés útján? A kultúrpolitika ugyanis egész terjedelmében a nemzetet fenntartó és továbbfejlesztő tevékenységeknek, egyszóval az általános politikának integráns része s mint ilyen, a maga szervező munkájában mindenekelőtt a nemzeti értékek konzerválására fog törekedni. Ez pedig nem történhetik másként, csak úgy, ha ezeket az értékeket a nemzet minden tagjában tudatosná teszi. Az értékek azonban erkölcsi értelemben véve egyik legelvontabb tudományág, a filozófiához tartozó értékelmélet vizsgálódásának a tárgyai s maga a pedagógia is az érzékelés alól leginkább kisikló területre lép, amikor az ide tartozó kérdéseket szemlélődése körébe vonja. A szervező kultúrpolitikára ennél fogva itt olyan komplikált feladatokat jelentő kötelezettség hárul, amelynek csak úgy tehet eleget, ha érti a módját, hogy az uralkodó elméletekből a helyesen felismert közös elveket kivonja s ezeket egy újabb, a gyakorlati eshetőségeket szem előtt tartó kiválogatás alapján átadja a gyakorlati tevékenység munkásainak. Kellő hozzáértés vagy gondosság híján közelfekvő az a veszély, hogy vagy a tudományos fejlődés értékes eredményeit mellőzi s így nem szolgálja eléggé a nemzeti tökéletesedés gondolatát, vagy pedig a megvalósításnak esetleg legtöbbet ígérő lehetősége marad számára észrevétlen.

Ezenkívül arra is folytonos figyelemmel kell lennie, hogy szorosan hozzáilleszkedjék az általános politikának a nevelés alapjáról is elfogadható érdekeihez. Valamely nemzet kormányzása ugyanis végső fokon egyetlen nagy és sokféleségében is egységes feladat, amelyben minden egyes munkarésznek bele kell kapcsolódnia az egészet irányító egyetemes elvbe. Ez az egyetemes elv a történeti alakulástól meghatározott korviszonyok szerint állandósul hosszabb vagy rövidebb időre, illetve változik kisebb-nagyobb időközökben. Itt érvényesül a pedagógiai szervezet dualisztikus természetéből magyarázható ama befolyása az állami élet rendjének, amelyet — mint a dualisztikus viszonyban az abszolút eszményiséggel szembenálló tényező csoportnak — a relatív korszerűségnek egyik jelentős faktorát ismerünk fel.¹

Voltaképen tehát a kultúrpolitikának három főirányból jövő, sok tekintetben elütő természetű érdekcsoportot kell összhangzásba hoznia, amikor a nemzeti értékek tudatosítását programjába veszi. A magyarság mai viszonyai között pedig ennél magasztosabb s kihatásaiban jelentősebb célkitűzés nem is lebeghet nevelésügyi szervezetünk hivatott vezetői előtt. Az a kérdés: minő utak-módok kínálkoznak e súlyos problémák gyakorlati megoldására?

¹ L. bővebben: *A nemzeti közszellem pedagógiája*. (1926. A Szt. István-Társulat bizom. 19—43.)

Elsősorban azzal kellene tisztába jönnünk, melyek eme tudatosítandó nemzeti értékeink? Minő viszonyban vannak az általános emberi értékekkel? Milyen a rangsoruk a tökéletesedni akaró magyar nemzeti élet érdekeinek magaslatáról szemlélve? Mi ad jelentőséget a rájuk irányzott tudatosító törekvéseknek? S végül milyen eszközöket bocsáthat a kultúrpolitika vezérkara az értékek érvényeért küzdő nevelőcsapatok rendelkezésére? Azonban eleve számolnunk kell azzal, hogy itt sem a kérdéses értékek számára, sem hierarchiájára vonatkozólag nem állíthatunk fel véglegesen lezárt s csak megközelítőleg is befejezett elméletet, mert nemcsak a magyar, de a külföldi pedagógiai irodalom sem mutathatja még fel a kutatási eredmények megfelelő számát. Meg kell elégednünk, ha általánosságban sikerül bizonyos elveket némi rendszerességre törekvéssel leszögeznünk.

Modern etikáink a nemzetet kultúrközösségnek vagy kulturális egységnek tekintik,² amely kifejezésekben már — ha nem is középponti elhelyezésben — kétségtelenül megvan az etikai felfogás alapja, minthogy a kultúra mindig bizonyos értékek foglatatát jelenti. Nem szabad azonban elfeledni, hogy a nemzet-etikum több, mint a nemzeti kultúra. *A nemzet-etikum az a legmagasabb irányító eszme, amely a nemzeti kultúra mögött és fölött áll s amelynek tulajdonítható, hogy a kultúr munka mindig csak egy bizonyos, a nemzet legértékesebb sajátosságaiban rejlő tökéletesedni akarásnak az eredménye lesz.* Olyan gyűjtőfogalom ez, amely nemcsak a multon és a jelenen felépülő nemzeti kultúra egészét foglalja magában, hanem a jövőben bekövetkezendő tökéletesedési lehetőségeket is, vagyis annak a legmagasabb és legsajátosabb kultúrának az elgondolását, amelynek teljes kifejlése minden helyzethez képest csak a mindenkori jövőben következhet be. A nemzet-etikum tehát jövő-centrikus fogalom s nemcsak kifejlődési lehetőség, de kifejlődési kellőség is. Mivel ugyanis ez a kifejlődési lehetőség egy-egy nemzet előtt mint legfőbb, egyre jobban megközelítendő cél lebeg, ebből következik, hogy a nemzet-etikum egyszersmind olyan posztulátum is, amely a nemzet minden egyes tagjával szemben az erkölcsi parancs erejével lép fel. Csak a nemzet-etikum ilyen felfogása mellett lehet a nemzeti kultúra minden nevelői törekvés középontja.

Ez a felfogás csak újabban jutott el arra a pontra, ahol kialakulása tendenciáját már a nemzeti élet intézményes berendezkedései is igazolják. Előzetesen a nemzet elnevezés még a legelőrehaladottabb országok ténykedéseiből magyarázható magatartásban is csak mint valaminő történelmi és politikai

² Nagy József: *Az etika alapvonalai*. Pécs, 1925. (172—173.)

alakulat fogalma jelentkezett. Az etikai felfogással együtt ilyen irányú kialakítása is még teljes egészében a közeli és távolabbi jövő teendői közé tartozik. Ennélfogva semmi alapja sincs annak a tendenciózus állításnak, hogy a nemzet mint társadalmi közösség idejét múlta s helyet kell adnia valamilyen más természetű és struktúrájú, esetleg gazdasági szövetkezésen alapuló nemzetközi egységeknek, aminőt például legújabbán a háború utáni politikai botlások elsímitására s az itt-ott még hamu alatt lappangó forradalmi hangulat levezetésére megindult páneurópai mozgalom céloz. Ellenkezőleg, a nemzeti létnek igazi erkölcsi kifejtése a haladásnak olyan legközelebbi stádiumát jelzi a nemzeti közösségek életcéljainak kitűzésében, amelyhez minden egyes állam eddigi életfunkciója csak többé vagy kevésbé helyesen megalapozott előkészület.

A pusztán nemzeti s a haladottabb nemzet-etikai álláspontok, mint fejlődési fázisok között a nevelésben is bizonyos átmeneti törekvések jelzik az összeköttetést. Ilyen Francia- és Németországban az állampolgári nevelés gondolata, amely azonban már elnevezésénél fogva is inkább akadályozza az erkölcsi szempontok előtérbejuthatását, mintsem elősegítené. Ilyen nálunk Imre Sándornak Széchenyi-, Wesselényi- és Eötvös-tanulmányai-ból kisarjadó nemzetnevelési elmélete. Ez a korviszonyok követelményeinek éles szemmel való felismerésével mutat rá olyan hiányokra, amelyeknek kitöltése lényegesen megrövidíti számunkra a tiszta nemzet-etikai nevelőirányzat felé vezető utat.³ A két fő alapelv, amellyel elméletét alátámasztja, a *nemzeti egység* s a *nemzeti tudatosság* gondolata olyan követelmény, amelyhez az utolsó évtized némileg közelebb vitt ugyan bennünket, azonban a megbonthatlan belső egységtől már csak a vallásfelekezetek szeparatizisztikus törekvései miatt is még nagyon messze vagyunk.

A nemzetnek és a róla alkotott felfogásnak etikai hiányossága mellett a másik ok, melynél fogva a tényleg meglevő nemzeti értékekre vonatkozó ismereteink is hézagosak, az érték-elmélet tudományának amaz általánosító eljárásában rejlik, amely a nemzeti értékeket az egész emberiség értékeivel azonosítja, ennek következtében vagy egyáltalán nem ismer el különleges nemzeti értékeket, vagy pedig — amennyiben ilyenekről tudomást vesz — egyszerűen a többi, különösen erkölcsi és társadalmi értékek csoportjai közé olvasztja be őket. Így tesz különösen Münsterberg, aki általában a társvilág (Mitwelt) életértékeibe, aminők például a szeretet, haladás, másrészt ugyan csak a társvilág kultúrértékeibe, aminők például a történelem, költészet, jog, foglalja be részben vagy egészben az egyes nemzeti értékeket.

³ Imre Sándor: *Nemzetnevelés*. Bpest, 1912.

A nemzet-etikum fentebb kifejtett és a sajátos fejlődés szükségének elvén alapuló önállósításából azonban világosan következik, hogy a speciális nemzeti értékeket is külön kell választani egyrészt a nagyon is tágkörű általános emberi, másrészt a jóval szűkebbkörű társadalmi értékektől, anélkül azonban, hogy akár egyik; akár másik csoporttal ellentétbe állítanók őket. Kiemelésük szükséges, de a többivel való szembeállításuk egyáltalán nem kívánatos, ami más szóval a nevelésre háramló ama kötelezettséget foglalja magában, hogy sohasé tévessze szem elől minden nemzet törvényes jogainak a tiszteletben tartását, mert a nemzet-etikai nevelés keretei semmiképen sem túrják meg a nemzetek közt ellentéteket szító s éppen ezért gyűlöletre nevelő szellemet.

A nemzet-etikai nevelés eszméjének ugyanis csak úgy van igénye egyetemes érvényességre, tehát feltétlen erkölcsi értékeségre, ha elvei minden egyes fejlődni akaró nemzetre alkalmazhatók. Ez a feltevés pedig már eleve kizárja a nemzeti értékek olyan fogalmazását, amely arra volna alkalmas, hogy az egyes nemzetek közé válaszfalakat emeljen. A revanche gondolata például lehet hasznos politikai fogalom, de a nemzet-etikumban foglalt értékek csoportjának feltétlenül függetlenítenie kell magát tőle. Arra a megfontolásra kell támaszkodnunk, hogy a háború olyan szükséges rossz, amelyre adott esetben készen kell lenni, de kimondottan reánevelni nem szabad.

Mármost a mi viszonyainkra alkalmazva ez a megfontolás nem azt jelenti, mintha mi jövő nevelésünk célkitűzéseiben lemondanánk a tőlünk elcsatolt magyar területek igényléséről, hanem egyszerűen azt, hogy ezeket a részeket nemzet-etikai szempontból ma is a magyar nemzeti közösség integráns részének tekintjük, habár a magyar államhoz jelenleg nem is tartoznak. Mert azzal a politikai ténnyel, hogy ezek a területek más államok uralma alá kerültek, nemzet-etikailag nem váltak az illető államokat alkotó nemzettestek részeivé, amennyiben e folyamatnak az alapja csak olyan hosszas történeti alakulás lehet, amely már előzetesen tudatosítja a közös nemzeti értékeket. Ilyesmirel pedig az utódállamokban nem lehet szó.

Mindezekből pedig két dolog következik. 1. Igenis vannak különleges nemzeti értékek, amelyek keret és forma tekintetében minden nemzetnél közösek, de tartalmilag az egyes nemzetek szerint többé-kevésbé eltérő színezetet nyernek. 2. A nemzet és az állam két egészen különböző természetű fogalom, amelyeknek az érdekei esetleg fedik egymást s ez az elképzelhető legnagyobb szerencse az illető nemzet és állam kötelékébe tartozó népre, de éppígy ellentétesek is lehetnek ezek az érdekek, amely esetben az egy háború kényszerének, mint speciális állami szükségletnek a kivételével, mindenkor az állam érdekei tartoznak defe-

rálni a nemzet-etikum érdekei előtt; más szóval ez annyit jelent, hogy az államot a maga berendezkedéseiben is azoknak a magas erkölcsi motivumoknak, nemzeti értékeknek kell irányítaniok, amelyek a nemzet-etikumnak, mint gyűjtőfogalomnak az alkotó tényezői.

Az első és legfőbb ilyen érték annak a nemzet-etikai közönségnek a szeretete, amelyhez tartozunk, vagyis az úgynevezett *hazaszeretet*, amelynek azonban eddigi elsőkélyesedett s a különböző jelszavak által elszíntelenített értelmét ki kell mélyítenünk és meg kell világosítanunk. Nem elégedhetünk meg többé azzal a jelentéssel, amelyet eddig ennek a szónak nagyon is különböző művészi és intellektuális képességgel rendelkező költőink, publicistáink és politikusaink tulajdonítottak. Ezek az értelmezések ugyanis a jelentésnek majd ezt, majd amazt az árnyalatát emelik ki a szerint, hogy az illető költő, író vagy államférfiú temperamentumának, érzelmi mélységének, esetleg racionalizáló hajlamanak vagy egyéb érdekeinek melyik jelentésárnyalat felel meg legjobban. Majd szűkkörű a hazaszeretet értelmezése, majd nagyon is általános, úgyhogy a fogalom körvonalai szinte elmosódní látszanak. Vannak, akik egyszerűen a szülőföld szeretetének korlátai közé szorítják. Mások főként a nemzeti létezés külső fizikai feltételeit, a helyi és földrajzi viszonyokat, egy szóval az ország területét veszik tekintetbe, mikor hazaszeretetről beszélnek. Ismét mások az állam jogi berendezkedéséhez, a törvényekhez való ragaszkodásban és hűségben vélik feltalálni e nemzeti érték lényegét. Végül talán legnagyobb a számuk azoknak a — különösen heteronóm világnézetű — egyéneknek, akik előtt a hazaszeretet, valamint a haza is, mint e szeretet tárgya, olyan misztikus valami, amelynek nincsenek dimenziói s amelyet éppen ezért nem is lehet a tiszta ész útján felfogni, csupán a hit titokzatosságával megközelíteni.

Ezek az értelmezésbeli különbségek szoros összefüggésben állnak azzal a bizonytalansággal, amely egyrészt a különböző államelméletekből, másrészt a gyakorlati politikusok partikuláris érdekű magyarázataiból lépten-nyomon kiütöközik. A szerint, hogy az állam eredetét s vele együtt az uralkodói hatalmat az Istentől vagy a néptől származtatják, vagy pedig szerződészerű megegyezés folyományának tekintik az uralkodó és a nép között, más és más lesz eme legfőbb polgári erénynek az értelmezési módja is, amelyet mint az állammal azonosított haza vagy nemzeti közösség iránt tartozó ragaszkodást hazaszeretetnek neveznek. Fentebb azonban láttuk, hogy a nemzeti közösség mint etikai alakulat nem azonosítható az állammal, mint kizárólag törénelem-politikai életformával. Ennélfogva a hazaszeretet a nemzet-etikum alapjáról nézve sokkal magasabbrendű érték, mint akár az államhűség, akár a népünkhöz való ragasz-

kodás, akár pedig az ország területének, szülőhelyünknek a szeretete. Mindezek együttvéve nemcsak hogy benne vannak a nemzet-etikai hazaszereteten, de ki sem merítik annak fogalomkörét.

E fogalomkör tartalma természetesen következik a nemzet-etikum fentebbi meghatározásából. Az igazi hazaszeretet tárgya ugyanis nemcsak a múltban és jelenben történetileg kialakult nemzeti közösség a maga területével, törvényeivel és erkölceivel, egyszóval kultúrájával, hanem az a nemzet sajátosságainak megfelelő, rendeltetésszerű tökéletesedni akarás is, amely a nemzet-etikum fogalmának legfőbb gerince. Tehát amely tagjában a nemzeti közösségnek igazi hazaszeretet él, az nemcsak nemzetének a hagyományaihoz, lakóhelyéhez, népéhez ragaszkodik, de ahhoz az eszményhez is, amely a nemzetnek külön az ő egyéniségéből következő tökéletesedni akarását már eleve határozott mederbe tereli s amelynek ébrentartása a közösség minden egyes tagjában a nemzet-etikai nevelés feladata. Az ilyen hazaszeretet nemcsak a jelenre, de a jövőre is tekint. Sohaseм téveszti szem elől, hogy míg az állam főként csak a múlt hagyományaiából következő s a jelen viszonyaihoz alkalmazandó elvek irányítását kénytelen elfogadni, addig a nemzet-etikai közösség irányítóje elsősorban az említett tökéletesedni akarás vezető eszméje lesz. Ez a nemzet-etikai hazaszeretet nem fogja elfelejteni, hogy a kétféle közösség mindig kapcsolatban áll egymással, de míg amaz a multra alapított jelen főként gyakorlati érdekű és értékű parancsainak tartozik engedelmeskedni, addig a nemzet-etikai közösség e parancsokkal összhangban, de azok felett és azokon túl a nemzet speciális szellemi és erkölcsi erő kifejtésének jövőbeli perspektívájára függeszti a szemét.

Formailag és intenzitás tekintetében ez a hazaszeretet semmiben sem fog különbözni más nemzetbeli személyiségek hazaszeretettétől, csupán a tartalomban lesz meg az a színezetbeli különbség, amely az egyes nemzetek felismert élethivatásában valósággal megvan s amely élethivatások különbözősége az egész emberiség nagy egységébe önként illeszkedik bele. Amilyen ugyanis a viszony a személyiség mint alkotóelem és a nemzeti közösség mint egész között, ugyanolyan a viszony másrészt a nemzeti közösség mint nagyobb egység és az egész emberiség mint a legnagyobb egész között. S amint a személyiség teljes kifejlése egyenesen nemzeti érdek, mert minél több személyiség van valamely nemzetben, annál sajátosabban fejlett s annál tudatosabb a nemzet,⁴ éppúgy az egyes nemzeti közösségek teljes

⁴ Imre S.: *A személyiség kérdése*. Bpest, 1926. (15.)

kifejlése az egész emberiség egyetemes érdeke, mert minél több nemzet jut el a nemzet-etikai felfogásból következő hivatása felismerésére és munkálására, annál elevenebbé válik az emberiségben a humanisztikus értékek tudata. Így lesz az egységes nemzeti közszellem az egyetemes emberiség közös erkölcsi birtokának, tehát örök értékeinek a feltétele.

A lényegében és hatásaiban ilyen fontosnak felismert hazaszeretet mint legfőbb nemzeti érték tudatosításával egyidejűleg — amint az eddigiekből következik — egyéb nemzeti értékek egész sora válik tudatossá. Ilyenek bizonyos jogi és kötelességi, vagyis erkölcsi értékek cselekedeteinkben, egyes esztétikai értékek a nemzeti eszméket példázó tettek és művészi alkotások ábrázolásaiban, bizonyos társadalmi és altruisztikus értékek ama karitatív törekvésekben, amelyek az egyes társadalmi rétegek szellemi vagy anyagi helyzetei közt mutatkozó ellentétek elsimításában jelentkeznek. Ilyenek az egyetértés és összetartás mint nemzeti életértékek. Ilyenek bizonyos szellemi diszpozíciókban és tárgyi javakban megnyilvánuló reális értékek, aminők a képzelet és értelem munkájának speciális nemzeti megnyilatkozásai s a nemzeti viselet és ruházat jellegzetes vonásai stb. Minthogy mindezen értékeknek a tudatossá válása a hazaszeretet tudatosításához van kötve, a nevelést szervező kultúrpolitika nézőpontjából a legfontosabb kérdés: hogyan tudatosítsa a köznevelés gyakorlata ezt a legfőbb értéket?

Elsősorban is le kell szögeznünk, hogy a tudatosítás munkája eddig nagyon hiányos volt s nem egyszer helytelen utakra tévedt. A hazaszeretet téves vagy részleges értelmezése olyan eredendő hiba volt, amely a tudatosítást illetőleg kultúrpolitikánk szervező munkáját éppúgy, mint a gyakorlati tevékenység törekvéseit nagyrészen illuzóriussá tette. Helyesen állapítja meg Imre *Nemzetnevelésében* (170.), hogy „a tudatosság nem lehet egyszerűen kívülről jövő közlés eredménye, hanem annak a gyermekben kell kialakulnia s még kevésbé lehet a tanítónak a növendékre bármily tudatosságot is rákényszerítenie, hanem csupán támogathatja ennek kialakulását“. Már pedig a hazaszeretetre való nevelés eddig valóban nem volt más, mint ilyen kívülről jövő közlés vagy rákényszerítés folyamata. A tudatosító törekvés a hazaszeretetet nem a maga legbensőbb jelentőségében ragadta meg, hanem nagyrészt külsőségek, jelvények, viselet, tartalmatlan pompává degradált ünnepélyek s a legjobb esetben hazafias költemények betanítása és hazafias hangú történelmi előadások útján akarta a hazafias érzelmeket tudatosítani. Tehát nem magát a legfőbb ideális nemzeti értéket, hanem az ehhez csatlakozó reális értékeket mint szurrogátumokat állította a növendékek fogékony lelke elé. Kétségtelen, hogy ezekre is szükség van, mint a gondolat szemléltető formáira, de csak ezekkel megelégedni nem lehet. Pedig itt az történt, hogy az

eszméi tartalmát egyszerűen azonosították és helyettesítették az őket kifejező didaktikai eszközökkel.

A tudatosságnak a nevelés tervszerűségéből kell következnie. Úgy kell megállapítani a nevelés és oktatás rendjét, hogy a tudatosság minden egyes növendéknek önmagában kialakított tulajdona legyen. Ennek azonban két feltétele van s ezek közül csak egyiket nyújthatja a nevelés, a másiknak megteremtése a nevelés felett álló politikai berendezettségtől függ. Ahhoz, hogy valamely nemzet nevelése alkalmassá legyen az említett tudatosító munkára, szükséges, hogy *a nemzet minden irányító tagja, minden rendű és rangú intézménynek, minden kisebb közösségnek, hivatalnak és egyesületnek a vezetői maguk is minden tekintetben méltó hordozói legyenek a nemzet-etikailag értelmezett értékeknek.* Ez olyan elengedhetetlen feltétel, hogy ha ez ellen csak egy ponton vét is az államhatalom, nemcsak egyszerű taktikai vagy ad hoc természetű hibát követ el, hanem következeiseiben a nemzeti destrukció csiráit hinti szét.

Ennélfogva ezen a téren semmi megalkuvásnak, semmi elnézésnek, semmiféle — egyébként emberileg érthető — kivételnek nem lehet helye. A nevelésnek ugyanis, — hogy a növendék önmagát valamely eszmény szerint kialakíthassa — példákra van szüksége, még pedig mindenek fölött *élő példákra.* Az irodalom és történelem tanítója ne csak a letűnt korok kiváló alakjait állíthassa a növendékek elé, de lépten-nyomon hivatkozások a mai élet erkölcsi nagyságaira is. A multak felidézése, akármilyen lelkes beszéd keretében történjék is, sohasem lehet olyan hathatós, mint ha a nevelő saját korának értékes egyéniségeit is bemutatthatja az ifjúságnak. Valamely nemzet igazán kiváló embereiben mindig a legfőbb nemzeti értékek öltenek konkrét szemléleti formát s ily módon — ha a nemzet-etikai hazaszeretet példáit a jelenből vehetjük — ez a konkrét szemléleti forma mintegy közvetlen életközösségi kapcsolatba jut a gyermek fejlődő egyéniségével. Vagyis ez esetben az érték-tudatosításra kínálkozó nevelő eszközök valósággal képviselni fogják az érték legbensőbb eszméi tartalmát. Kisebb gyermekek számára a nevelés alsóbb fokán még elegendő a tanító és a szülők eszményképének nevelő hatása is, de magasabb fokon, amikor az ifjak már tudatosabb részeivé válnak a nemzeti élet egészének s érdeklődésük az újságolvasás, szépirodalmi önművelés, színházlátogatás stb. útján a közvetlen környezet határain kívül eső területekre is ellátogat, a szülők, tanárok példájának a nevelő hatás kisugároztatásában támogatást kell kapnia mindenekelőtt a jelen kor vezető embereinek eszményi egyéniségében.

Íme az állami és társadalmi berendezkedés, mint a nevelő tevékenység relatív korszerűségi tényezője! Ha a nevelésnek nem állanak rendelkezésére ilyen magasztos példák minél

nagyobb számban, vagyis a nevelés élő szervezetébe tervszerű tudatossággal ilyen eszményképek nem vihetők be, akkor csak-hamar külső, pedagógiaellenes befolyások révén a nemzet-etikum hiánya által felidézett romboló erők fognak érvényesülni. Csak e tény belátása méretheti meg velünk annak a nemzet-etikai parancsnak végtelen jelentőségét egy nemzet életében, hogy az államszervezetnek minden nagyobb hatáskört feltételező pozícióját nemcsak értelmiség, de humanitás és nemzet-erkölcsiség szempontjából is teljesen odaváló egyénnel töltsse be a kormányzat.

Viszont ha a nevelésszervezet ilyen, az említett követelménynek megfelelő kormányzati rendszerre támaszkodhat, a gyakorlati neveléssel könnyen megoldhatja feladatát, amennyiben ez nem lesz kénytelen belső értékeink felmutatásában kizárólag a multhoz folyamodni, vagy — amennyiben a gyermek konkretizáló hajlamát kívánja kielégíteni — csupán szimbólumokhoz és hangzatos jelszavakhoz menekülni, hanem nyíltan ezt mondhatja nekik: Ime, itt vannak előttem a mi nemzeti értékeink, nem mese, nem misztikum, hanem élő valóság formáiban! Nincs azonban szégyenletesebb és rombolóbb hatású, mint mikor a nevelő minden alap nélkül, akár kénytelenségből; akár szervilizmusból tesz ilyen kijelentést, mert ezzel az igazi értékek megbecsülésének érzékét is kiöli a gyermeki lélekből.

Természetes kiegészítője lesz az értéktudatosító munka e részének az érzelmi nevelés elmélyítése általában, amelynek módozatairól más helyen részletesen szóltunk.⁵ Itt általánosságban csak annyit jegyzünk meg, hogy az eddigi eljárástól eltérően nem éppen rendkívüli esetek, nem is elsősorban a háborúval kapcsolatos ténykedések vagy események, vitézi cselekedet stb. legalkalmasabbak a nemzet-etikai hazaszeretet példáinak bemutatására, hanem ezekkel legalább is egyenrangúak az intellektuális és etikai héroszok hétköznapi, de mégis kimagasló kötelességteljesítései s nem messze vannak ezektől a békés életben, rendes hivatásunk körében adódó lelkiismeretes és fokozott ténykedések sem, amelyek a nemzet-etikum irányító hatása alatt születnek meg s amelyek fizikai, pszichikai és gyakorlati tekintetben egyaránt legközelebb esnek a növendékhez. Nem rajongó s az ábrándok világában élő, de józan és mégis eszményi hazaszeretetre van szükségünk. Nem kizárólag a hősi halál lesz a hazaszeretet legmagasztosabb példája, hanem vele egy színvonalra kell helyeznünk az igazi személyiségnek nemzeti rendeltetését minél nagyobb mértékben betöltő életét is. Más szóval mindenekelőtt *nem nemzeti háborúra, de nemzeti életre* kell

⁵ Barankay L.: id. m. (A célkitűzés és módszer tanulságai, 185-209.)

nevelnünk, mert az egyre erőteljesebben kifejlődő nemzeti élet sokkal biztosabban és maradandóbb hatással vezet el bennünket jogos aspirációink beteljesüléséhez.

A második legfőbb nemzeti érték a *nemzet-etikai személyiségen alapuló tekintélytisztelet*. S itt mindjárt kénytelenek vagyunk kijelenteni, hogy az a tekintélyi elv, amelyet eddig hangoztattak, éppúgy, mint a puszta államisághoz kötött hazaszeretet-magyarázat, nem fedi a mi értelmezésünket, sőt sok tekintetben ellentétes vele.

A régi tekintélyi elv a felsőbbségnek feltétlen elismerését követelte, tekintet nélkül arra, hogy az azt képviselő egyén mennyiben alkalmás a nemzeti értékek reprezentálására. Valóságos dogma volt, hogy magában az állásban, mint az állami gépezet egy-egy jelentős alkotórészében van meg az a titokzatos erő, amely viselőjének fényt, tekintélyt és tiszteletet kölcsönöz. Ez elv intellektualisztikus magyarázata ironikus elbírálásra talált abban a köztudatba is átment gondolatban, hogy akinek az Isten hivatalt ad, annak ész is ad hozzá. Így sokszor előállt az a helyzet, hogy nagy erkölcsi tőkék gyűjtőhelyeit jelentő állásokba tévedés, protekció vagy pártpolitikai jutalmazás stb. útján olyan emberek kerültek, akiknek az egyénisége semmiképen sem tökéletesült amaz állásokkal, mint nemzeti értékgyűjtőhelyekkel egyértékű erkölcsi személyiséggé.

Már pedig a nemzeti közösség szempontjából valóban értékes tekintélyi elv csakis e párhuzamos haladású egyenértékűségen alapulhat. Ha csak az állás fényére és díszére kívánjuk állítani, nem csupán amorális, de egyenesen immorális utakra tévedünk. A hivatal, az állás, a rang magábanvéve csak bizonyos nemzeti értékek megvalósulásának a lehetőségi formája, de nem egyszersmind a jelzett értékek birtokosa. Ilyenné csakis az állást betöltő egyénnel való kapcsolatában válik, amennyiben ez az egyén olyan értékes személyiséggé képezte ki magát, hogy e minőségben éppen megfelel a kérdéses hivatalhoz, álláshoz vagy ranghoz kötött nemzet-etikai értékek követelményeinek. Más szóval a tekintélyi elv helyes megítélésénél ismét szemben találjuk magunkat a nemzet-etikum eszméje és a személyiség viszonyának a korrelációjával s éppen azért neveztük ezt az igazi tekintélyi elvet a nemzet-etikai személyiségen alapulónak. Míg a régi tekintélyi elv egyoldalúsága igazságtalanságokra vezetett s ezért nemcsak az internacionalista világnézet hívei támadhatták, de még sokkal több joggal a nemzeti gondolat harcosai, addig a nemzet-etikai személyiség tekintélyi elve minden erkölcsi alapon álló közösséget kielégíthet, amennyiben az egyes ember tekintélytisztelete ilyen alapon nem lesz más, mint egyrészt a közösség egyetemességében, másrészt a saját személyiségében foglalt értékek fokozott megbecsülése.

E tekintélyi elvvel kapcsolatos egyéb értékek: a nemzeti növekedés és haladás mint fejlődési életértékek, a hivatás betöltésében nyilvánuló teljesítményértékek, a sajátos nemzeti észjárás mint logikai érték, a Münsterberg-féle énefelettség (Überleh) mint metafizikai érték stb., természetesen valamennyi a speciális magyar nemzet-etikum kívánalmaihoz viszonyított formában. Minden törekvés, amely ezek tudatosítására irányul, feltételezi a tekintélytisztelet tudatosítását. Eppen ezért jelenleg meg kell elégednünk azzal, ha ez utóbbira nézve foglaljuk össze álláspontunkat.

Elsősorban is a nevelés szervezetének már személyi és tárgyi kellékeiben biztosítani kell a nemzet-etikai tekintély elvét. Ide tartozik az a gondoskodás, hogy a nevelés- és oktatás-üggyel vonatkozásban álló minden személynek rendelkezésére álljanak azok a szellemi és anyagi eszközök, amelyek az álláshoz kötött tekintélyt biztosítják. Ha már fentebb tekintélyi elvünket minden a nemzeti élet körébe tartozó állásra vonatkoztatva állapítottuk meg, még fontosabb lesz e megállapítás alkalmazása arra a testületre, amelyre hivatásszerűleg hárul magának a tekintélytiszteletnek fő tudatosító munkája. Ha a tanár akár a saját személyi képességeiben, akár materiális körülményekben rejlő okoknál fogva nem feltétlen bizonyossággal vallhatja magát a nemzet-etikum fogalmába zárt értékek részbirtokeosának, hogyan lehetne alkalmas arra, hogy mások lelkében ilyen irányú tudatot honosítsa meg!? Akik mégis ilyesmit követelnek tőle, azok elfelejtik azt az egyszerű igazságot, hogy értékkessé csak az érték tehet.

De ugyanilyen meggondolás vezet rá bennünket arra, hogy a család körében is biztosítva kell látnunk a tekintélytiszteletre nevelés feltételeit. A tudatosítás munkája ugyanis itt gyökerezik, innen indul ki s amennyiben itt a gyermek nem jutott hozzá, hogy személyiséggé fejlesztéséből a tekintélytisztelet példái is kivegyék részüket, később az iskolának nagyon nehéz feladata lesz, hogy az érték tudatát beleplántálja, annál is inkább, mert ez a munka különösen a kezdő fokon sokkal inkább az általános nevelés, mint a tanítás körén belül vihető keresztül eredményesen.

A szülőkre tehát kettős kötelezettség vár. Először maguknak is minden alkalommal a legnagyobb tisztelettel kell nyilatkoznok a nemzet igazi értékeiről, vagyis önmagukban kell őrizni és ápolni a kapcsolatos érzelmi és cselekvésbeli nyilvánulások tapintatosságát, vigyázniok kell a nemzeti közösséget s annak méltó képviselőit érintő kijelentéseikre és magatartásukra. Másodsorban ahhoz is kell érteniök, hogy a szülői tekintélyt fenntartsák. Amint ugyanis a nemzeti közösségnek legfőbb értékei a jövő-centrikus hazaszeretet és a nemzet-etikai

személyiségen alapuló tekintélytisztelet, ugyanígy a családi közösségnek legnagyobb értéke a szülői és gyermeki szeretet mellett az ezen alapuló tekintélytisztelet. Ahol a családfő nem tud tekintélyt tartani, ott a gyermeknek tekintélytiszteletre nevelése is veszélyben forog, ha csak később szerencsés körülmények, mint a tanító különleges képessége, az iskola egyénies nevelő eljárása nem pótolják a hiányokat. Ezért a hivatásos nevelőkéhez hasonlóan nem csekély fontosságú az otthon lelki nyugalma, meglegedettsége, intellektuális és erkölcsi emelkedettsége. — Vagyis — amint látjuk — megint eljutottunk arra a pontra, ahol a nevelés szervezésének kérdései bekapcsolódnak az államszervezet intézményes rendjébe. Minél inkább képes az állam arra, hogy a munka megfelelő szervezésével kielégítő anyagi létet s a nevelés útján harmonikus lelki életet biztosítson polgárainak, annál nagyobb biztosítékot nyer ömaga is arra nézve, hogy a nemzeti közösség tagjai mint szülők tökéletesebben tehetnek eleget említett kötelességüknek.

E gondolat bővebb kifejtése azonban már kívül esik kitűzött tételünk körén s azért itt csak röviden a nevelés szervezésére háramló feladatról kívánunk említést tenni. Az iménti fejtegetések megokolttá teszik, hogy a nemzet-etikailag szervezett nevelés bizonyos úton-módon betekintést nyerjen a családi nevelés körülményeibe, sőt, ahol szüksége mutatkozik, meglegyen a joga olyan irányú és terjedelmű beavatkozásra, aminőt a tapasztalt hiányok pótlása a nemzet-etikum értelmében megkíván. Hogy ez miképpen történhetné, közelebbről kifejtettük már ismételten idézett munkánkban. (247—248.)

De a tekintélytiszteletre nevelés személyi és külső tárgyi feltételei mellett nem kevésbé fontosak a belső tárgyi feltételek sem, amelyeket a nevelés eszközeiben és módszerében kell a szervezésnek a nevelő rendelkezésére bocsátania. Mivel a tekintélytisztelet nem is annyira logikai, mint erkölcsi érték s így tudatosítása főleg a jellem- és akaratnevelés útján történhetik, magától értetődő, hogy mindenekelőtt az érzelmi és akarati nevelés megfelelő kimélyítésével érhetünk el eredményt.

Ezzel összefüggésben nem csekély jelentőségű az anyag-részek összeállítása.

A magyar nyelvből és irodalomból az alsóbb fokon olyan könnyű elbeszélő költemények lesznek a nevelés legalkalmasabb eszközei, melyeknek főhőse valamely erkölcsileg kiváló egyén, a felsőbb fokon főként lírai és drámai művek, amelyekben már nemcsak a főhős erkölcsi nagyságát, de a szerző szubjektív zsenialitását is szemlélheti a növendék, amelyeknél tehát a művészi érték minél magasabb foka is elsőrendű követelmény. Ugyanilyen megfontolással kell kiválogatni a történelemtanítás anyagául az alsóbb fokon főleg olyan eseményeket, amelyek nem elvszerűleg uralkodókkal vagy államszervezeti tényekkel fog-

lalkoznak, hanem mindennekfelett a nemzeti kialakulás nagy munkásaival, tehát a kimagasló államférfiakon kívül a magyar művészetek úttörőivel, a nemzeti élethivatás bármely körének kiemelkedő alakjaival, valamint olyan nemzeti mozgalmakkal, amelyek a magyarság sajátos feladataihoz szabott egység gondolatát szolgálták. A felsőbb fokon pedig az eszmék és különféle közösségek fejlődéstörténete a nemzeti közösségnek mint a legtöbb érték realizálható egységének a kiemelésével lesz az a centrum, amely köré az eszméket és értékeket kitöltő esemény-mozzanatokat csoportosítjuk. Ez nem azt jelenti, hogy jogosulatlanul is a saját nemzetünk kiválóságát hangoztassuk minden más nemzet felett, hanem azt, hogy egyéb népek történeténél is a nemzeti gondolatot állítsuk oda a mindenoldalú legmagasabb fejlődési lehetőség formájának.

A földrajz körében különösen rá kell mutatni a nemzeti művelődési gócpontjaira, irodalmi, történelmi és művészeti nagyságaink szülő- és működési helyére, hiszen a koncentráció gondolata is ezt követeli, s különben is ez a kérdés van olyan fontos a nemzet-etikum magaslatáról nézve, mint egyes ipartelek megemlézése. De ugyanígy a természettudományok egyéb ágainak a köréből sem szabad kifelejteni a magyar feltalálók szerepének és jelentőségének a kiemelését, amennyiben ezt a tárgy természete s a növendékek értelmi színvonala lehetővé teszi.

Általában a magyar elme, magyar szív és magyar kéz munkájának minden túlzástól mentes etikai kidomborítása olyan hathatós tényezője lesz a tekintélytisztelet tudatosításának, amely egyidejűleg az általános emberi szempontból értékes *munka-etizálás* gondolatát is szolgálja s így sokkal hamarabb elvezet ahhoz az élő és valóban becses demokratizmushoz, amelyet eddig tisztán politikai és gazdasági utakon hiába igyekeztünk megközelíteni.

E két legfőbb nemzeti értékünk, ahogyan ezeket a jövő-centrikus nemzet-etikai hazaszeretetben s a nemzet-etikai személyiségen alapuló tekintélytiszteletben felismertük, lesz ama rendíthetetlen fundamentum, amelyre egyéb nemzeti értékeink tudatosítását is építhetjük. Csak így lehet reményünk annak a speciális magyar eszményképnek a kialakítására, amelynek alkotó vonásai: az önérték, mely nem fajul göggé; az önbizalom, mely távol áll az elbizakodottságtól; a lelkesedés, melyet nyomon követ a helyesnek felismert cselekedet; az egyéni önzést háttérbe szorító nemzeti önzetlenség; a vallásosság, mely nem csap át felekezeti türelmetlenségbe; az önálló alkotásra való hajlam; a szorgalom és egyszerűség; a nemes konzervativizmus, mely nem zárja ki a haladás iránti érzéket s végül a vitézség, mely nem aprózódik szét oknélküli virtuskodássá.

(Pécs.)

BARANKAY LAJOS.